

végezteti el. Az így lehatárolt területtől Ny-ra a bánya Ny-i és É-i széléig terjedő területen iszapoló kanállal folytatták a humuszolást. Szeptember 25-én és 26-án a korábban lehatárolt terület Ny-i szélénél újabb gödrök feltjai jelentkeztek, ezért a munkagépeket a kibővített bányaterület teljes szélességében 20 m-rel Ny-ra irányítottuk. Ezen a területen újabb jelenségek nem kerültek elő és a humuszosítási, ill. kitermelési munkálatok tovább folytatódhattak a bánya Ny-i és É-i széléig. A bánya ÉNy-i részén, a Kingéc V. lelőhely közelében régészeti korú objektum vagy jelenség nem került elő.

CSÁNYI VIKTOR

222. Hódmezővásárhely-Gorzsa, V. számú homokbánya (KÖH 55475)

(Csongrád megye) U, R, B, Sza, Á

A homokbánya területének egy részén (01651/2, 0165/8 hrsz.) 2009. május 6–15. között végzett régészeti felügyelet során humuszosítás közben a bányaterület DK-i részén régészeti leletek (őskori kerámiatöredékek), valamint objektumok (gödrök, előtér-gödörös kemence) feltjai kerültek elő. A rendelkezésünkre álló adatokból nem lehetett egyértelműen megállapítani, hogy egy új, önálló lelőhelyről van-e szó, vagy esetleg összefügg a tőle ÉNy-ra, a bánya területén nyilvántartott Hódmezővásárhely 221. sz. lelőhellyel (KÖH 55475), vagy a tőle É-ra, a bánya területén kívül található Hódmezővásárhely 220. sz. lelőhellyel, vagy a tőle K-re, a X. sz. homokbánya területén található Hódmezővásárhely 219. sz. lelőhellyel. Az V. homokbánya Hódmezővásárhely gorzsa határ részében található, a megtelepülés szempontjából igen kedvező természetföldrajzi adottságú területen, egy egykori meder (a Gorzsa-ér) magaspártján. Területe 15,62 hektár.

A bánya területére vonatkozóan 2007-ben Stibrányi Máté (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat) készített örökségvédelmi hatástanulmányt.¹⁴ Beazonosította a területen a Hódmezővásárhely 221. sz. lelőhelyet (késő bronzkori, szarmata kori és Árpád-kori település). Megállapította, hogy a II. katonai felmérés térképén Alföldihalom névvel jelölt halom (kurgán) feltehetően a bánya területén helyezkedett el, azonban a bánya közepén az 1970-es és 1980-as években működő homokbánya teljesen megsemmisítette azt. A régi bányagödör azon a részen található, ahol az egykori homokdomb a legmagasabb volt (tszf. 82 m). Véleménye szerint ez lehetett a központja az itt található régészeti lelőhelynek, mely a homokbányászás miatt jórészt megsemmisült. A régi bányagödör mentén, attól DNy-ra a felszínen kb. 5000 m²-es felületen késő bronzkori, szarmata kori és Árpád-kori cserepeket gyűjtött. A lelőhely kiterjedését 100×100 méteresnek jelölte meg, melynek közel a felét megsem-

misítette a régi homokbánya működése. A Tornyai János Múzeum által végzett régészeti felügyeletet megelőzően a régi bányagödörtől DK-re egy szakaszon a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat felügyeletével folyt a humuszosítás és kitermelés 2009. május 6-át megelőzően.

Az általunk végzett régészeti felügyelet közben a bánya területének DNy-i részében, Stibrányi Máté által régészeti érdekűnek megjelölt területen is találtunk a felszínen őskori és Árpád-kori cserepeket. Megállapítottuk, hogy a bánya területén nyilvántartott lelőhely valószínűleg jóval nagyobb a felszíni leletek alapján eredetileg körvonalazottnál.

2009. május 15-én a régészeti leletek előkerülése miatt a további humuszosítási és kitermelési munkálatokat a bánya teljes területén leállítottuk. A munka sürgősségére való tekintettel a beruházó a bánya DK-i részén végzett mentő feltárást részben finanszírozta. (A feltárási költsége 12 120 000 Ft volt, valamint a gépi és kézi munkaerőt is a beruházó biztosította.)

A mentő feltárást 2009. május 25. és június 12. között végeztük el, 12 165 m²-en. A terület viszonylag alacsony fekvésű (tengerszint feletti magassága 78–79 m), egy késő bronzkori és egy Árpád-kori település részlete, feltehetően mindkét telep szélső objektumai kerültek elő. A feltárt 146 objektum többsége a késő bronzkori telephez tartozik.

Az objektumok a feltárt felület közepe táján emelkedő homokdombon sűrűsödtek, az alacsonyabb fekvésű, helyenként már agyagosabb altalajú részeken ritkásan, elszórtan jelentkeztek. A mélyebb fekvésű területeken jó néhány késő bronzkori kopolyakutat és 2 kutat is feltártunk, utóbbinak alján egy közel ép edény feküdt. Két gödörben emberi maradványokat (koponyát, lábcsontokat) találtunk, több gödörben nagy mennyiségű állatcsont, ill. bedobott állati maradványok kerültek elő a kerámialeletek mellett. A késő bronzkori telep legkiemelkedőbb leletegyüttese egy gödörben elhelyezett, 4 közepes, ill. nagyobb méretű edényből álló edénydepó volt. A homokdombon feltártunk egy háton fekvő, bal oldalára behajlított (zsugorított) lábú, melléklet nélküli, feltehetően férfi csontvázat is, melynek sírgödöréből mindössze két őskori kerámiatöredék és egy kagyló került elő.

2009. június 30. és július 16. között próbafeltárással folytattuk a kutatást. Célja a bánya területén nyilvántartott lelőhely tényleges kiterjedésének meghatározása volt. Összesen 33 db 2–2,5 m széles, egymástól 15 m távolságra nyitott, a bánya széléitől a nyilvántartott lelőhely irányába húzott kutatószelvényt jelöltünk ki. A csatorna és a régi kitermelt bányagödör között 16 ÉNy-DK-i irányú (I–XVI.), a kitermelt bányagödörtől Ny-ra pedig 17 ÉK-DNy-i irányú (XVII–XXXIII.) szelvényt. A kutatószelvények összterülete 6650 m² volt. Emellett a régi kitermelt bányagödör és a csatorna közötti területen (a III. és a IX. kutatószelvény között) összenyitottunk egy 6062 m²-es felületet, hogy a lelőhely intenzitását felmérjük.

¹⁴ Tornyai János Múzeum Rég. Ad. 264-2008.

A kutatászelvényekben és az egybenyitott felületen összesen 71 korai újkőkori (Körös-kultúra), késő bronzkori, szarmata kori és legújabb kori (egy tanyához tartozó) településobjektumot (élelemtároló- ill. hulladékgyödrök, egy agyagkitermelő gödröt, árkokat és cölöplyukakat) tártunk fel. A leggazdagabb leletanyag a 183. sz. korai újkőkori agyagkitermelő gödörből került elő, többek között egy nagyméretű tárolóedény oldaltöredéke plasztikus díszítéssel és egy agyagoltár lábának töredéke. Néhány, a humuszolás és a nyelés során a XXI. kutatászelvényben előkerült szórvány lelet egy késő rézkori (badeni kultúra) telep jelenlétére utalt.

Sikerült megközelítőleg körülhatárolni a lelőhelyet, melynek kiterjedése a próbafeltárás keretében összenyitott felületen kívül közel 36 000 m². Emellett egyértelművé vált, hogy ehhez a lelőhelyhez tartozik a mentő feltárás során feltárt terület is. Tehát az V. sz. homokbánya területén található 221. sz. lelőhely megmaradt, (az 1980-as években el nem bányászott) részének a területe közel 54 000 m², azaz több mint tízszer akkora, mint amekkorát a felszíni leletek alapján a hatástanulmány készítője körvonalazott.

2009. július 27. és október 12. között végeztük a megelőző feltárást: 32 980 m²-en 492 objektumot tártunk fel (218–709. objektum). A munka sürgősségére való tekintettel ütemekre, azokon belül pedig szakaszokra bontva dolgoztunk ÉNy-ról, a próbafeltárás keretében egybenyitott felülettől DK, azaz a mentő feltárás területe felé haladva. Az ásatás és a visszaadott munkaterületeken a homokkitermelés párhuzamosan folyt. Egy korai újkőkori (Körös-kultúra), egy késő rézkori (badeni kultúra), egy késő bronzkori, egy szarmata kori és egy Árpád-kori település részlete, valamint 4 temetkezés került elő. Kis mennyiségű szórvány leletanyag a lelőhely DNy-i részén kora bronzkori megtelepülésre utalt. A korábbi telepeket több helyen újkori beásások bolygatták meg. Az altalaj és a humusz vastagsága igen változatos volt. A megkutatott terület közepe táján, a jelenleg legmagasabb fekvésű részen sárga, homokos altalaj jelentkezett a vékony (15–30 cm) humuszréteg alatt. Ettől DK-re, a kitermelt bányagödör mellett egy kisebb, vörös homokos altalajú domb emelkedett. A lelőhely többi részén a viszonylag vastag (átlagosan 40–80 cm) humuszréteg alatt az altalaj sárga, agyagos, kötött volt, több kisebb dombvonulattal és mélyedéssel, melyek egy része valószínűleg egykori vízfolyások medervonala volt. A legmarkánsabb medervonal a központi homokdomb és a lelőhely ÉNy-i részén ÉK–DNy-i irányban húzódó, agyagos altalajú dombvonulat között jelentkezett.

A kitűnő természetföldrajzi adottságokkal rendelkező területen legkorábban megtelepült *Körös-kultúra* népességének településrészlete (élelemtároló- és agyagkitermelő-gödrökkel, a vékony humuszban és a helyenként jelentkező 10–15 cm vastag települési rétegben szétszántott omladékmaradványokkal) viszonylag jól elkülönült a többi korszak településétől. A lelőhely ÉNy-i részén ÉK–DNy-i irányban íveltén húzódó kisebb, agya-

gos altalajú dombon koncentrált. Rendkívül nagy mennyiségű korai újkőkori leletanyag került elő: főként kerámia (köztük plasztikus állatalakkal díszített hombártöredék, lábas edény töredékei, oltár lábának töredéke), különböző formájú agyagnehezékek (köztük szövőszéknehezékek), paticskok, tapasztásdarabok, néhány kő- és csonteszköz, feltűnően kevés állatcsont, valamint igen nagy mennyiségű kagyló és csiga. A leggazdagabb leletanyagot a 322. sz. nagyméretű (11,1×7,2 m) agyagkitermelő gödör szolgáltatta, melynek DK-i sekélyebb részén egy oszlophelyet és egy letaposott járósínt figyeltünk meg. Az agyagkitermelés után valószínűleg munkagödörként használták.

A késő rézkori település (külső kemencékkel, élelemtároló, agyagkitermelő és feltehetően áldozati gödrökkel) a lelőhely megmaradt részének közepe táján és DNy-i felében koncentrált. Több gödörben előkerültek teljes vagy részleges állatcsontvázak (főként szarvasmarha, ritkábban juh csontjai), valamint olyan emberi maradványok, melyek nem szabályos temetkezések voltak (teljes vagy részleges csontvázak, koponyák, átfúrt kulcsont). A telep DNy-i részén, egy a központi homokdomb és a lelőhely ÉNy-i részén ÉK–DNy-i irányban húzódó, agyagos altalajú dombvonulat közötti egykori medervonalban elhelyezkedő, részben mesterségesen kialakított mélyedésben egy teljes és egy részleges szarvasmarha-csontváz, összeillő edénytöredékek, valamint egy nagyméretű, ép tárolóedény került elő. A teleprészlet más objektumaiban is feltűnően nagy számban találtunk ép, ill. közel ép edényeket (főként kis füles bögréket és korsókat, kétosztatú tálakat, halbárka alakú edényt stb.). Három agyag kocsierek-modell is előkerült.

Késő bronzkori objektumok (külső kemencék, élelemtároló és agyagkitermelő gödrök, kopolyák, kutak) gyakorlatilag a teljes megkutatott területen előfordultak. Valószínűleg a késő bronzkori település kiterjedése volt a legnagyobb. Az alacsony fekvésű részekén feltárt kopolyákból és kutakból több esetben előkerültek a vízérésre használt füles edények is.

A feltárt terület középső részén gyér *szarmata* telepnyomok jelentkeztek. Közülük egy félig földbe mélyített épület és egy külső kemence érdemel említést, melynek előtér-gödöréből egy ún. fehérfémből (bronz és ezüst ötvözetéből) készült tükör került elő.

A szórványos *Árpád-kori* településjelenségek (árkok, gödrök) többsége a feltárt terület DK-i felében helyezkedett el.

Egymástól meglehetősen nagy távolságra (tehát nem összefüggő temető részeként) 4 temetkezés is előkerült. Egy melléklet nélküli, háton, nyújtott testhelyzetben eltemetett, ÉNy–DK-i tájolású csontváz sír szétszántott maradványa a lelőhely ÉNy-i részén. Egy ÉK–DNy-i tájolású, szintén háton, nyújtott testhelyzetben fekvő csontváz sír (egy kézzel formált tálkával, közvetlenül a kibányászott lelőhelyrésztől DNy-ra. Egy D–É-i tájolású, feltehetően szarmata kori férfisír vaskéssel és vascsattal, szintén az elhordott lelőhely-

résztől közvetlenül DNy-ra. A leginkább figyelemre méltó temetkezés a feltárt felület DK-i részén emelkedő, vörös homokos altalajú domb közepén háton, nyújtott testhelyzetben eltemetett, igen magas termetű (190 cm feletti) férfi sírja volt, feje alatt egy csiszolt csont nyílhegygyel, a fej környékén 8 db kőpengével. Ennek kapcsán felmerül a lehetőség, hogy egy az elhordott kurgánba temetkező népeiséggel egykorú, keleti kapcsolatokat mutató temetkezéstről lehet szó.

Noha a lelőhelynek a legmagasabb fekvésű, minden valószínűség szerint központi részét valóban elpusztították az 1980-as években végzett homokkitermeléssel, az igen nagy területen megmaradt szélső részein Hódmezővásárhely határának eddig ismert legnagyobb felületű korai újkőkori, késő rézkori és késő bronzkori településrészletét tártuk fel, kiemelten gazdag leletanyaggal.

TÓTH KATALIN

223. Hódmezővásárhely, Kingéc (KÖH 55457, 72363)

(Csongrád megye) U, R, B, LT, Sza, A, Á

A Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ 2009. április 29. és szeptember 15. között régészeti felügyeletet végzett a létesítendő célkitermelőhely I. és II. blokk területén (01745/9, 01745/20–21, 01752/9, 01762/33, 01762/35, 01771/2, 24–27, 34, 01754/11–12, 16, 18–19, 1756/7–10, 12–13 hrsz.).

A célkitermelőhely a Hódmezővásárhelyről Maroslelére vezető betonúttól kb. 1 km-re Ny-ra, és az ószegedi úttól kb. 1,5 km-re K-re, az egykori Pogány-eret (Mátyáshalmi-csatorna) kísérő, ÉK–DNy irányú dombvonulaton, 31,7 hektáron terül el. A bánya területén 4 régészeti lelőhelyet tartunk nyilván: Hódmezővásárhely 209. (késő bronzkor, Árpád-kor), 210. (neolit, késő bronzkor, római kor, népvándorlás kor, Árpád-kor), 211. (neolit, rézkor, késő bronzkor) és 212. (őskor, Árpád-kor). A teljes bányaterületre vonatkozóan 2009-ben Reményi László (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat) készített örökségvédelmi hatástanulmányt. Terepbejárása során a bányaterület ÉK-i és D-i részének kivételével a teljes területen gyűjtött kerámiaanyagot.

Az I. blokk ÉK-i részén (01771/34 hrsz.) humuszos közben június 5-én őskori kerámia töredékek, valamint egy őskori gödör feltárta került elő. Az objektum kb. 700 m-es sugarában nem volt ismert régészeti lelőhely, ill. az érintett terület a KÖSZ által készített örökségvédelmi hatástanulmányban sem szerepelt régészeti érdekű területként. A humuszos munkálatokat leállítottuk, a beruházó úgy nyilatkozott, hogy az érintett területen a továbbiakban földmunkát nem végez, a területet geodéziai felmérést követően lezárja és nem végezteti el a régészeti feltárást. Június 6-án elvégeztük a szükséges leletmentést, melynek során egy késő neolit (tiszai kultúra) gödröt tártunk fel. Az objektum környékét és a korábban lehumuszos területet újból átvizsgálva további objektumfeltövéseket, újabb régészeti jelenségre utaló

nyomokat nem találtunk. A lelőhely két, egymástól kb. 300 m-re ÉK–DNy-i irányban húzódó egykori vízfolyás által közrefogott laposabb hordalékkúpon található.

Az I. blokk DNy-i részén a Maroslele 6. sz. lelőhely környezetében a kitűzött védőoszlopokig régészeti leletanyag vagy jelenség nem került elő. Az I. blokk DNy-i részén és a középső területén található humuszos helyén augusztus 24. és szeptember 14. között humuszos munkálatokat végeztek. Ezen a területen régészeti leletanyag vagy jelenség nem került elő.

A II. blokk területén a humuszosást július 30-án kezdték el. Augusztus 5-én és 6-án a II. blokk ÉK-i részén (01745/21 hrsz.) régészeti leletek és jelenségek (Árpád-kori árkok) kerültek elő, ezért a földmunkákat leállítottuk.

2009. augusztus 3. és szeptember 18. között próbafeltárást végeztünk a célkitermelőhely területén (01745/20–21, 01754/11–12, 16, 18–19, 1756/7–10, 12–13 hrsz.).

A próbafeltárást célja a bánya területét érintő lelőhelyek kiterjedésének és intenzitásának meghatározása volt. Összesen 16 572 m²-t humuszosítottunk le, ezen a célkitermelőhely széleire merőleges irányú, 2 m széles, egymástól 15 m távolságra 57 kutatószelvényt (I–LXVI.) nyitottunk. Az I. és II. kutatószelvényeket végighúztuk a bánya teljes szélességében, a III–XLVII. kutatószelvények két végét indítottuk el egymás felé az első objektumok jelentkezéséig, a XLVIII–LXVI. számúakat pedig csak Ny-i irányból indítottuk el. A célkitermelőhely ÉK-i részén, a lehumuszos terület és a kutatószelvények között egy 7353 m²-es területet összenyitottunk, hogy a bányaterület ezen részén felmérjük a 209. sz. lelőhely intenzitását. Ilyen módon megközelítőleg sikerült körülhatárolni a bánya területét érintő régészeti lelőhelyeket. A Pogány-ér partjához húzódó lelőhelyek K-i, Ny-i és D-i irányban is túlnyúlnak a célkitermelőhely területén. Megállapítottuk, hogy a célkitermelőhely területén nyilvántartott 4 lelőhely valójában egyetlen, nagyméretű lelőhelynek a felszínen egymástól különböző távolságra megtalált részei.

A bányaterület ÉK-i részén egy középső bronzkori és egy Árpád-kori település részlete került elő. A Pogány-ér partjához közel található területen (I–XXII. szelvények É-i oldala) egy keskeny, hosszan elnyúló, kora neolit (Körös-kultúra) település objektumai sűrűsödtek.

Az Árpád-kori településnek a széle esett az összenyitott területre; elsősorban árkokat (zömmel karámokat), néhány kisebb földbe mélyített épületet, kutat és élelemtároló gödröt találtunk. A célkitermelőhely középső, legmagasabb részén (XXX–XLVII. szelvények), az Árpád-kori település templomának feltételezett helyétől Ny-ra több korszak emlékei kerültek elő. Ezen a területen egy kora bronzkori (Makó-kultúra) település, egy középső és késő bronzkori (Perjámos-, halomsíros kultúra) települések, egy vaskori kelta település, egy népvándorlás kori avar település központi része, valamint az ÉK–DNy irányú dombvonulaton hosszan elnyúló Árpád-kori település és a dombvonulat DNy-i részén található kö-